

03



Detall de mapa (p. 65)

Emigració, consciència col·lectiva i sentiment identitari

L'emigració mallorquina al Regne de València del passat al present

**EMIGRATION, COLLECTIVE CONSCIOUSNESS AND SENSE OF IDENTITY:
MALLORCAN EMIGRATION TO THE KINGDOM OF VALENCIA
PAST AND PRESENT**

ANTONI MAS FORNERS

Universitat de les Illes Balears

Centre d'Estudis de Repoblació Mallorquina al Regne de València s. XVII (CERM)

ORCID: 0000-0002-8451-2294

JOAN-LLUÍS MONJO MASCARÓ

Centre d'Estudis de Repoblació Mallorquina al Regne de València s. XVII (CERM)

CFFA Paulo Freire, Alacant)

JOSEP MAS MARTÍ

Centre d'Estudis de Repoblació Mallorquina al Regne de València s. XVII (CERM)

rebut: 11/09/2025

acceptat: 25/09/2025

publicat: 20/11/2025

<https://doi.org/10.28939/iam.debats-139.3>

debats #139 (p. 50_65)

RESUM

Aquest article pretén ésser un estat de la qüestió sobre quines varen ser les causes, les característiques i sobre quin és el llegat actual de l'emigració que, des de les Illes Balears, fonamentalment des de Mallorca, es va dirigir cap al sud del Regne de València després de l'expulsió dels moriscs (1609). Aquest procés migratori tingué com a conseqüència l'aparició d'un nombre important de viles i aldees d'origen illenc, una part de les quals mantenen la memòria del seu origen mallorquí i conserven elements dialectals procedents del català parlat a Mallorca.

Paraules clau: processos migratoris precontemporanis; memòria col·lectiva; reivindicació i posada en valor dels orígens

ABSTRACT

This article aims to be a state of the art overview of what were the causes, characteristics and current legacy of the emigration which, from the Balearic Islands, in the main, from Mallorca, headed towards the south of the kingdom of Valencia after the expulsion of the *Moriscos* (1609). This migratory process resulted in the appearance of a significant number of towns and villages of island origin, some of which maintain the memory of their Mallorcan origin and preserve elements relating to dialect from the Catalan spoken in Mallorca.

Keywords: pre-contemporary migratory processes; collective memory; claim and valorization of origins

Fins fa poques dècades, l'emigració mallorquina —terme que, inexactament, sol incloure també la menorquina i l'eivissenca— que es dirigí cap al Regne de València després de l'expulsió dels moriscs només solia ésser coneguda per una de les petjades dialectals que va deixar, l'anomenat article salat, emprat al poble de Tàrbena (a la Marina Baixa, on encara forma part de la parla popular, i hi és anomenat «parlar de sa») i a la Vall de Gallinera (localitat de la Marina Alta, en les quals aqueix article ja ha desaparegut). Aqueixes reials lingüístiques foren donades a conèixer, sobretot —però no únicament— pel lingüista mossèn Antoni Maria Alcover el 1918. Tanmateix, no va ser fins al darrer quart de la passada centúria que les recerques d'en Josep Costa, des d'una perspectiva històrica, i d'en Jordi Colomina, des d'una perspectiva filològica, obriren el pas cap a una nova generació d'investigadors, que han estudiat el fenomen tant des d'una perspectiva històrica i antropològica com filològica. Tot plegat ha permès constatar que l'àrea afectada per la migració balear —i també aquella en què en romanien trets dialectals— abraçava unes dimensions molt majors que els municipis esmentats més amunt. Aqueixes recerques, d'altra banda, també han fet avinent que el flux migratori illenc es va concentrar la Marina i al Comtat i, en menor mesura, a la Safor, però que va ser present en moltes més comarques, de vegades de manera més que significativa, d'altres de manera més aviat testimonial. Això, és clar, tot depenent de quina havia estat la magnitud del buit demogràfic produït per l'expulsió dels moriscs en cada endret i de la importància de la partici-

pació en el moviment migratori d'altres col·lectius, entre els quals predominaren els valencians procedents d'altres localitats. Com a conseqüència de tot aqueix procés, es formaren diverses comunitats, per damunt de tot a la Marina i al Comtat, en les quals la majoria —de vegades, més de les tres quartes parts— dels nous pobladors procedien de les Illes Balears, fonamentalment de Mallorca. Més remarcable encara és que, en algunes d'aqueixes poblacions d'origen illenc, la totalitat de la població que n'és originària conservi en l'actualitat la memòria del seu origen mallorquí (és el cas de Tàrbena, la Vall de Gallinera i l'Orxa). I de més a més, també cal tenir present que hi ha localitats de procedència illenca en què part dels seus habitants en té constància o bé per transmissió oral (com a la vall de Seta i a la vall d'Ebo) o bé mitjançant documentació conservada als arxius familiars (com a Xaló). Aqueixa descoberta o, segons el cas, aqueix reviscolament, de la memòria i de la història dels ancestres i dels trets lingüístics d'origen illenc ha propiciat, en les darreres dècades, una posada en valor d'aqueix llegat, que s'ha traduït en nombroses iniciatives dedicades a difondre'l, entre les quals cal destacar els agermanaments amb pobles mallorquins i, des d'una vessant cultural, l'elaboració d'una bona partida d'estudis filològics, històrics i lingüístics, i d'activitats lúdiques i culturals tan reeixides com Sa Festa des Parlar de Sa, que té lloc a Tàrbena i que té com a objectiu mantenir i prestigiar la parla d'aqueixa població. El nostre objectiu ací és exposar, molt breument, quines varen ser les causes i característiques del procés migratori, com es va concretar l'assentament i quin és el seu llegat actual.

LA SITUACIÓ DE MALLORCA JUST ABANS DE L'EXPULSIÓ DELS MORISCS

La crisi de la baixa edat mitjana es va cloure a Mallorca amb la derrota de les revoltes populars —amb episodis revolucionaris— anomenades Aixecament Forà (1450-1453) i Germania (1521-1523). Les conseqüències d'aquests aixecaments i de la repressió de què foren objecte provocaren una important minva demogràfica. Tanmateix, diverses circumstàncies, com la reorientació productiva de les grans «propietats» i latifundis —en els quals es prioritzà la producció agrària, en detriment de la ramaderia— i el fet que l'illa es mantengués lliure d'epidèmies després de la Germania, varen propiciar un creixement sostengut de la població, concentrat sobretot a les àrees rurals, i l'esmicolament progressiu de les parcel·les de la pagesia mitjana i pobre. Tot això anterior, i la naturalesa extensiva d'aqueix creixement, que se sustentà en bona part en la posada en conreu de terrenys que, en general, eren poc aptes per als usos agraris, provocà, a darreries de la centúria, la reculada de la producció agrària, una puja important dels preus dels cereals —afavorida també per l'acaparament—, caresties freqüents i que la majoria de la població s'empobrí. A banda d'això, les lluites de bàndols i el bandidatge enverinaven la societat mallorquina. Una circumstància propícia, per així dir-ho, perquè molts de mallorquins se cercassen la vida fora de l'illa. Molts d'homes joves acabaren enrolats en les lleves que sovintejaren en aqueixes dècades; d'altres —tant homes com dones— optaren per l'emigració, que en un primer moment es dirigí sobretot cap a Sardenya. A darreries de la centúria ja havia assolit magnituds rellevants, circumstància que no va passar inadvertida als assessors reials. Ja el 1600, Felip III es queixava que no l'havien advertit: «muchos de la parte forana [la ruralia de Mallorca] apretados de la necesidad en que se las ha puesto el mal gobierno que ha avido en esse Reyno en el repartimiento de los trigos y en la administración del dinero de la consignación se han ydo a bivar a Cerdeña y a otras y que con aver sido de estos de algunos mesos acá en número de más de mil y quinientas

personas ay más de otras cinco mil que quieren hazer lo mismo» (Juan, 2008, p. 340.)

LA INCIDÈNCIA A MALLORCA DE L'EXPULSIÓ DELS MORISCS

Quan a Mallorca es vivia aqueixa tessitura i, com hem vist, l'emigració ja era una activitat habitual, es produí l'expulsió dels moriscs del Regne de València, que començà a materialitzar-se poc temps després del decret en què havia estat ordenada, el 22 de setembre de 1609. Aleshores l'illa es va convertir en un refugi improvisat de part dels expulsats, fins que el rei va ordenar, el 1614, que «en ninguna manera conviene que aquellos moriscos pueblen allí y que al punto los haga salir por ser aquella isla adyacente a España y estar tan cerca de Argel». Sembla que, més enllà de les diferències etnoreligioses, l'ordre d'expulsió dels moriscs era vista com a injusta, i que fins i tot s'hi va fer referència a fi de descriure actituds percebudes com a arbitràries, cruels i injustificades. Per exemple, el 1611 les mateixes autoritats illenques es queixaven que el governador d'Eivissa «desterrà tots los mallorquins que allí eran [...] ab tanta infàmia [...] com si fossen moriscos de València». I vint anys més tard tornaven a protestar d'així «com nos tracten [als mallorquins], que si fóssem moriscos no se'n faria més».

L'EMIGRACIÓ CAP AL REGNE DE VALÈNCIA, BENEFICIOSA O PERJUDICIAL PER A MALLORCA?

El fet, però, és que l'expulsió dels moriscs valencians va variar sobtadament els fluxos migratoris que, des de les Balears, es dirigien cap a d'altres endrets de la Mediterrània. Els senyors valencians —que havien vist com s'esvaïen bona part, o la majoria, dels habitants dels seus feus i, per tant, també dels seus ingressos— tot d'una malavejaren a aconseguir nous pobladors. Un d'aquests senyors era Joan de Vilargut, senyor d'Olocau i virrei de Mallorca, que va aprofitar el seu càrrec per promoure, en benefici propi i d'altres senyors valencians, l'emigració de mallorquins cap als territoris habitats abans pels moriscs. De fet, l'octubre de 1609 s'afirmava que el

virrei «donà [...]orde [...] que anassen en las vilas de Porreras, Petra y Menacor per a procurar persuadir alls habitants de dites viles que ab se casa, família y infants se desvezinan d'est regne de Magestad». Aqueixa iniciativa va tenir tant contraris com partidaris. Els primers, els qui hi estaven en contra, eren els jurats del Regne, que sostenien que el despoblament perjudicaria els interessos de la monarquia, tot i que no es pot deixar de banda que eren ells qui s'encarregaven de gestionar l'abastiment de cereals i que, en la institució, representaven sobretot els interessos d'aquells estaments que acaparaven els excedents frumentaris. Els segons, els partidaris de fomentar l'emigració, eren els síndics del Sindicat de Fora, una corporació representativa dels municipis de la ruralia, que havien de comprar blat per mantenir la població necessitada. El mateix octubre de 1609, els jurats propugnaven que «ningú se despoble de Mallorca», tot argüint els perjudicis que això causaria al regne i al patrimoni del rei («seria la gran destrucció sua y de la hazienda y patrimoni de vossa magestad»). Per la seva banda, els síndics del Sindicat de Fora argumentaven que els assalariats agraris —el gruix de la població rural— «la major part de l'any no troben jornal per poder viura» i que pertocava «affavorir-los y animar-los en les embercations». Finalment s'imposà el parer dels síndics forans, però sobretot, com és evident, l'interès particular del virrei. Tanmateix, pareix que l'arribada de l'hivern va depassar, en la gran majoria de casos (però no en tots!), l'inici del procés migratori fins a l'estiu de l'any següent (1610); concretament, fins a inicis del juliol, quan els pagesos ja havien acabat de segar i batre i quan la navegació era més segura. La intensitat que degué assolir des d'aleshores el flux de població degué preocupar les autoritats mallorquines, que ordenaren, el 22 de setembre, que es comptabilitzàs a cada municipi «quantas persones [...] així òmens com dones y mijons se'n són anats de acaxes vil·las fora del present regne per poblar-se en València o an altres parts». I —cosa curiosa— el mateix dia, en una assemblea del reverend comú de la població de Muro (de Mallorca), s'afirmava que «est temps tothom se'n va a la població de València».

QUI VA PARTIR CAP A LES TERRES VALENCIANES?

D'altres fonts, que ara no és necessari esmentar, confirmen la força que va revestir aqueix procés migratori, integrat sobretot per persones pobres de la ruralia —amb molt poca terra o sense— i que obtenien part, o la totalitat, dels seus ingressos treballant com a assalariats, però no hi mancaren tampoc els que fugien de la justícia i els desterrats per les autoritats. Possiblement, també hi hagué persones que, sobretot, cercaven aventura, o això és el que fa pensar l'entitat dels béns que posseïen a Mallorca, que semblen suficients per a assolir la subsistència sense gaire problemes.

D'altra banda, i a diferència d'altres emigracions contemporànies, com la dels occitans desplaçats a Catalunya i València —on predominaren, i de molt, els homes— l'emigració balear es va caracteritzar pel seu caràcter fonamentalment familiar —matrimoni amb fills—, que de vegades feien part de grups familiars més amplis o extensos, emparentats tant per via femenina com masculina. Això no vol dir que no hi hagués homes —casats o no— que emigrassen en solitari a València, o que s'hi desplaçassen enrolats, o per servir-hi qualche militar; de fet, sembla que foren ben nombrosos. La proximitat geogràfica i les facilitats per al viatge en vaixell propiciaren les anades i vengudes, en totes dues direccions, d'aquests emigrants sols, part dels quals pareix que retornaren, almanco ocasionalment, a la terra d'origen. Contràriament, la migració familiar, la majoritària, solia ser definitiva, i sovint constituïa la primera baula de cadenes migratòries que lligaren els dos regnes, tot i que amb intensitat decreixent, fins al darrer quart de la centúria. Ho veurem tot seguit.

L'ORGANITZACIÓ DEL PROCÉS MIGRATORI I L'ARRIBADA DELS PRIMERS MIGRANTS

Una bona partida de grans senyors valencians, encapçalats pel duc de Gandia seguit del marquès d'Aitona, el marquès d'Albaida, el comte de Bunyol, el marquès de Guadalest, el baró d'Íxer, el comte del



Principals àrees d'assentament dels migrants balears

Castellar o el comte d'Anna, entre d'altres, s'esforçaren per atreure cap als seus senyorius un nombre ben important —si el mesuram amb relació a la demografia illenca— de famílies mallorquines i, en menor manera, eivissenques i menorquines, que finalment s'establirien en els seus dominis. Això fa pensar —no hem pogut localitzar cap dada sobre l'organització del procés— que es degué produir una acció concertada o, com a mínim, coordinada, entre els diferents senyors a fi de transportar els migrants illencs caps a les terres valencianes. I més encara quan, d'entre aquests nobles, hi trobam en Joan de Vilaragut, senyor d'Olocau de Carraixet, Llanera, Cairent i Carbonell, el qual, com ja hem exposat, era llavors el virrei de Mallorca. Ell mateix va iniciar la repoblació del seu poble del Camp de Túria amb Carta Pobla, signada el dia 20 d'agost de 1610 en què els signataris eren dos llauradors de Deià i dos més de Sóller (Lloret, 2003). A l'entretant, moltes d'altres persones s'establiren a diferents comarques del Regne. Els documentats de manera més primerenca s'instal·laren al Raval de Gandia, el febrer de 1610, i després a d'altres dominis del duc de Gandia (les valls de Gallinera i d'Ebo, l'Atzúbia, la Vall de

Una mostra de migrants mallorquins assentats de manera primerenca al Regne de València

Al Raval de Gandia (Safor): 21 de febrer de 1610: Gabriel Torrents, mallorquí; 2 de juliol de 1610: Pere Vicenç i Margarida Sifre de Pollença (AP de la Col·legiata de Gandia, QL, batejos).

A Bufali (Vall d'Albaida): 10 de juliol de 1610: Joan Omar, fill de Joan, de Santa Margalida; Joana Mas, filla d'Antoni, de Santa Margalida; Melcior Mas i Rafela Ferragut de Santa Margalida (AP d'Atzeneta d'Albaida, matrim.)

A la Vall de Gallinera (Marina Alta): 9 d'agost de 1610: Antoni Arbona i Antònia Vicenç de Mallorca.

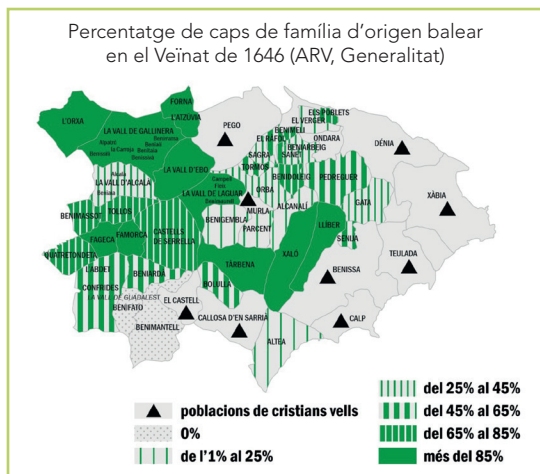
A Muro (Comtat): 10 d'octubre de 1610: Pere Llodrà, llaurador. (AM de Bocairent, protocols del notari Josep Ferre).

A la Vall d'Ebo (Marina Alta): 19 d'octubre de 1610: Gregori Ginard i Joana Puig de Campos.

Al Raval de Sant Joan de Xàtiva (Costera): 20 d'octubre de 1610: Jaume Vicenç i Joana Sastre, cònjuges mallorquins (AP del Raval de Xàtiva, QL, batejos).

A Llíber (Marina Alta): 22 d'octubre de 1610: Guillem Vidal i Coloma Noguera de Lluçmajor, residents a Llíber (AP de Benissa, QL, batejos).

A Senija (Marina Alta): any 1610: Joan Font i Margarida Monjo de Santa Margalida.



Laguar...) i, tot seguit, també als dominis d'altres senyors, com a Tàrbena (del marquès d'Aitona), a Llíber (del baró d'Íxer), a Bufali (del marquès d'Albaida), a Fageca, Famorca i Beniardà (del marquès de Guadalest), a Bunyol i Macastre (del comte de Bunyol) o a Olocau de Carraixet del ja esmentat Joan de Vilaragut.

POBLES «MALLORQUINS», «DESMALLORQUINITZATS» I «MALLORQUINITZATS».

L'arribada d'un nombre de nuclis familiars, sovint acompanyats dels seus parents i coneguts, va comportar l'aparició de comunitats de base quasi totalment mallorquina, com ara Tàrbena, la Vall de Gallinera, la Vall de Laguar, Llíber, la Vall d'Ebo, l'Atzúbia, Daimús, Guardamar de la Safor o Xeresa. Tanmateix, hi hagué algunes contrades, com Bufali o Barxeta, que tot d'una havien estat colonitzades sobretot per illencs, però que en les dècades posteriors experimentaren un procés de «desmallorquinització»; és a dir, que foren abandonades pels seus colons balears. Per contra, en altres localitats que inicialment havien estat poblades, de manera majoritària, per valencians, i només per una minoria d'illencs, posteriorment s'hi produí una

arribada continua dels mallorquins —que hem anomenat «mallorquinització»—, molts dels quals procedents dels pobles veïns, de manera que els mallorquins acabarien per esdevenir-hi la majoria de la població. Entre aquests podem citar l'Orxa, Xaló, Pedreguer, Benimeli, Gata, Orba, Aiolo de Rugat, Favara, Llaurí, etc... Cal parlar esment, d'altra banda, que hi hagué localitats en les quals, com a resultat d'aquest procés, el gruix dels pobladors procedia d'una sola població, com, per exemple, Lluçmajor (en el cas de Llíber) i Santa Margalida (en el de Xaló), o que era originària de viles confrontants, com esdevengué a la Vall de Laguar (on predominaven els originaris d'Artà, Manacor i Petra).

D'ON PROCEDIEN ELS POBLADORS ILLENCs?

Els senyors valencians volien llauradors que conrassen les seves terres i, per tant, no ha de venir de nou que la gran majoria dels migrants procedissin d'àrees rurals. Pel que fa a les viles mallorquines més implicades en la repoblació postmorisca del Regne de València, cal dir que la més afectada per l'emigració va ser Santa Margalida. Es calcula que una quarta part dels seus, aproximadament, 2.000 habitants s'assentaren a terres valencianes. Els seus habitants —margalidans— foren especialment nombrosos, particularment a Xaló, la Vall d'Ebo, Benimassot, Favara, Daimús, Bufali, Tàrbena, Senija i Xeresa. També foren molt nombrosos els llucmajorers, especialment a Llíber, Pedreguer, Gata, Alcudiola de Valldigna, la Vall de Gallinera, l'Orxa, etc... Igualment d'importants foren els procedents de Manacor (instal·lats principalment a Famorca, Tàrbena, Pedreguer, Barxeta, la Vall d'Ebo...) i els de Pollença, assentats sobretot a Beniardà, Tàrbena, Massalavés, el Raval de Gandia, Miramar, Bicorb, Montitxelvo... Els d'Artà es concentraren sobretot a la Vall de Laguar, però també a d'altres endrets, com el Raval de Gandia i Barxeta. Així mateix, cal destacar la migració procedent d'Andratx, localitzada sobretot a pobles com la Vall de Gallinera, l'Orxa, l'Aljorff, Orba, etc. Els de Sóller s'establiren a pobles com Benidoleig o Guardamar de la Safor, però sobretot al

migrants a València

DUES CARES DE LA MATEIXA MONEDA: LA COHESIÓ DE GRUP I LES PRÀCTIQUES «ENDOGÀMIQUES»

L'establiment a València de tantes famílies il·lenques, i que la majoria hi poguessen millorar les condicions de vida, va animar molts d'homes fadrins, amb les mateixes expectatives vitals, i també alguns aventurers, a emigrar pels seus mitjans cap als pobles valencians. Anaren allà on tenien parents o coneguts i n'hem docu-

Sóller: Antoni Ferrà, vidu, resident al Raval de Xàtiva i Joana Ribes, filla de Jaume i Caterina Tries, amb residència al Raval de Xàtiva (1611) (AP del Raval de Xàtiva, QL, matrim).

Exemples de clans familiars mallorquins assentats a pobles de diferents comarques del territori valencià:

Pedreguer-la Vall de Gallinera. El 28 de juliol de 1623 dictava testament Rafel Forners de Lluçmajor, repoblador de Pedreguer i signatari de la seua Carta Pobra de 8 de maig de 1611. Pel seu testimoni, davant el notari, sabem que Antònia Verd era la seua muller i que tenia per fills Antoni Forners i Sebastià Forners, llauradors de Pedreguer, i per filles Antònia Forners i Pereta Forners. Antònia era casada amb Nicolau Tomàs, que devia ser natural de la seva mateixa vila, i havia signat també la Carta Pobra de Pedreguer de 1611. El 1623 ja residien a la Vall de Gallinera amb els seus descendents. D'altra banda, Pereta Forners, era muller de Guillem Alemany, repoblador mallorquí de Beniardà, a la Vall de Guadalest. (Arxiu del Col·legi del Patriarca de València, protocols del notari Francesc Dionís Cercós, signatura 20775).

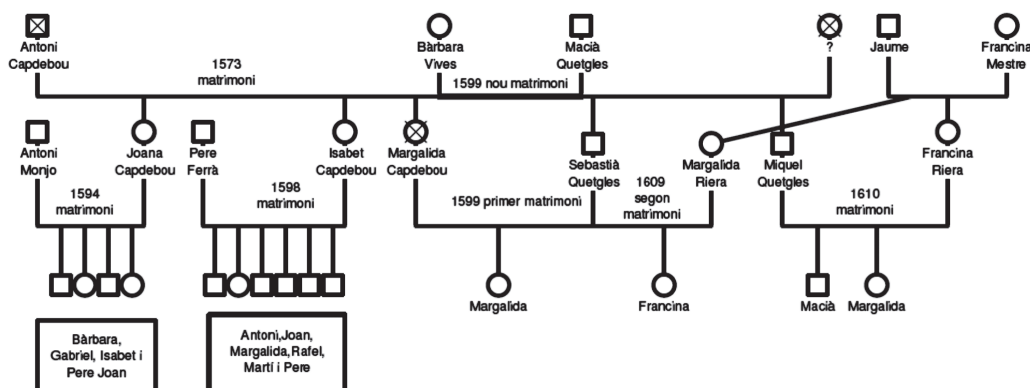
Benidoleig. Un altre grup familiar era el que formaven els germans Benet Verí i Miquel Verí, signataris de la Carta Pobra de Benidoleig del 12 de setembre de 1611. Eren naturals de la vila de Sóller, i a ells se'ls afegiren també Guillem Verí i Joan Verí, que eren també germans seus i residien tots ells a Benidoleig. Ho coneixem pel testament que va dictar Miquel Verí davant el notari de Dénia, Francesc Dionís Cercós, on se'ls esmenta com a beneficiaris. En aquest testament és designat per marmessor Jaume Bernat, mallorquí resident a Dénia, el qual potser provenia de la mateixa vila que el testador (Arxiu del Col·legi del Patriarca de València, protocols del notari Francesc Dionís Cercós, signatura 20767).

Xaló i Llíber. Entre els signataris de la Carta Pobra de la Vall de Xaló del 12 de setembre de 1611 hi havia Sebastià Quecles, que era casat amb Margarida Capdebou, resident a Xaló; i Antoni Monjo, casat amb Joana Capdebou, residents a

Llíber. A ells se'ls va afegir el seu cunyat, Pere Ferrà, casat amb Isabel Capdebou, resident a Llíber i documentat als establiments de l'any 1611. Tots ells eren naturals de la vila de Santa Margalida i les tres mullers eren germanes i filles d'Antoni Capdebou i Bàrbera Vives, també documentats com a residents a l'antiga baronia de Xaló el primer terç del segle XVII (Mas & Monjo & Mas 2009: 49).

Xeresa. Mateu Ribes, establert amb la seva muller, Margarida Fluixà, casats l'any 1585 a Mallorca, després d'enviudar ell de Joana Saura. Ja residia a Xeresa l'any 1612, des d'on va arribar de la vila de Santa Margalida. A aquest matrimoni se'ls afegiren les seues filles Margarida, casada amb Pere Vives, i Joana, casada amb Antoni Moragues. Tots ells eren de Santa Margalida. Els trobem a ells, i els seus fills, documentats a Xeresa entre el 1612 i el 1655 aproximadament. (Felip Lloret Sanfèlix & Josep Mas Martí, 2012, p. 172, *El poble, la terra i la gent de Xeresa als segles XVI i XVII*, Edicions La Xara, Simat de la Vall d'ignà).

Daimús. Jaume Monjo, documentat l'any 1616, era natural de vila de Santa Margalida i va arribar a Daimús amb la seua muller Caterina Amengual, i els seus fills Jaume, Margarida i Joan per tal de repoblar aquest poble de la Conca de la Safor. Amb ells estava, almenys des de 1623, Joan Amengual, la seua muller Margarida Serra i llurs fills. Així mateix, també va ser repoblador de Daimús Jaume Palleres, casat amb Martina Monjo, que també era cunyat de Jaume Monjo. Tots eren oriünds de la vila de Santa Margalida. (Pons Moncho, Francisco, «Las raíces de los Moncho», programa de Festes de Daimús, 1985). (Alemany García, Salvador, «Els repobladors de Daimús», programa de Festes de Daimús, 2012) (Arxiu municipal de Gandia, AB-450) (AP de la Col. de Gandia, QL, confirmacions 1633).



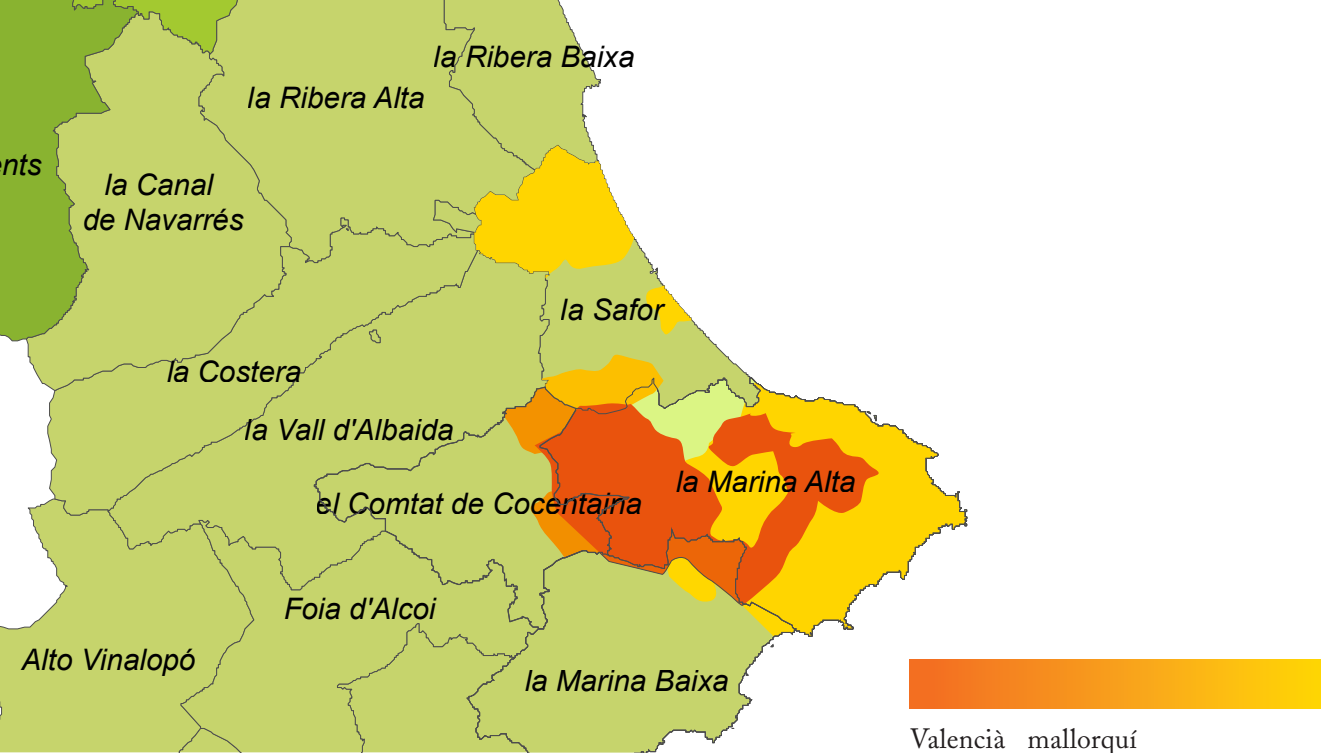
Arbre genealògic del grup familiar nucleat per les germanes Capdebou i els germans Quetgles

Xeraco-Beniarjó-Carlet-Sueca. El 26 de setembre de 1640 es documenta el matrimoni format per Miquel Orvai i Caterina Cardona. Eren naturals de l'illa d'Eivissa i havien repoblat Xeraco amb llurs fills Jaume, Miquel, Pere i Isabel. Pel testament del patriarca sabem que ell tenia un germà, Nicolau Orvai, que residia a Beniarjó; que la seva filla Isabel estava casada amb Antoni Bonet, també d'origen eivissenc, tots els quals residien a la vila de Carlet. D'altra banda el seu fill, Pere Orvai, després de residir a Xeraco, s'havia establert a la vila de Sueca. (ARV, protocols del notari Pere Jaume, signatura 10126).

Sant Joanet. El 23 de març de 1615 Bernat Llebrers i Joana Anna Gilabert van arribar a Sant Joanet des de la vila mallorquina de Santa Maria com a nous repobladors. Ho feren acompanyats dels seus fills Antoni, Bernat, Antònia, Joana i Isabel. Antoni Llebrers ja era casat a Mallorca amb Magdalena Rubí, i després d'enviudar, es va casar l'any 1621 (a la Pobra Llarga) amb Isabel Alemany. Com que era el major dels germans, son pare li va deixar una casa que ell ja posseïa a Beneixida, que llavors era un despoblat (Arxiu municipal de Castelló de la Ribera, protocols del notari Sebastià Monroig, llibre 1850).

mentat per tot arreu. Sovint acabarien casats amb filles dels repobladors i reforçaren l'element balear de les noves poblacions. Per citar-ne només uns quants, apareixen documentats Miquel Moragues (possiblement de Santa Margalida), a Tàrbena, l'any 1620; Joan Mascaró (Manacor), també a Tàrbena, l'any 1624; Joan Fiol (Llucmajor), a Pedreguer, l'any 1626; Bartomeu Campamar (Pollença), a Xaló, l'any 1625; Francesc Server (Santa Margalida), a Xaló l'any 1638; Llorenç Palmer (Andratx), a Aielo de Rugat, l'any 1640, o Bartomeu Fullana (Llucmajor), a Llíber, l'any 1641.

Podem pensar que tot aqueix procés —que possiblement es devia materialitzar en la cooperació i en formes de solidaritat— afavorí la consolidació de les comunitats d'origen illenc i el seu augment demogràfic. De fet, la seva presència va ser ben notòria, no tan sols a la zona de la Marina i el Comtat (on els illencs foren majoritaris), també a d'altres comarques del País Valencià, on eren més minoritaris.



«La parla»: Vicent Beltran, Carles Segura: *Els parlars valencians*

ELS QUE TORNAREN A MALLORCA

D'altra banda també hi va haver caps de família mallorquins, signataris de les cartes pobles o que arribaren poc temps després, que abandonaren els seus assentaments i retornaren a Mallorca. Deixant, això sí, els seus descendents a càrrec de les seues noves propietats ací. No foren molt nombrosos, però en podem citar alguns casos. Per exemple, Antoni Vives de Santa Margalida, signatari l'any 1611 de la Carta Pobla de la Vall de Xaló, i resident a Llíber, va retornar a Mallorca, deixant els seus béns al Regne de València a càrrec del seu fill Joan. Així mateix podem esmentar Pere Llull, potser de Manacor i resident a Llíber, on viva l'any 1611, i que va retornar a Mallorca i va deixar a València una filla seva a càrrec d'Onofre Mas. (ADPV, e 2.4, llibre 44). Igualment, podem esmentar Miquel Muntaner, fill de Gabriel, natural de Mallorca, que després de residir a Vilamarxant va ser nomenat procurador per son pare per vendre béns seus a l'illa de Mallorca, on ja havia retornat l'any 1623 (Mas & Joan Bell-lloc, 2022, 122).

LES TRACES DEL LLEGAT MALLORQUÍ A LES COMARQUES VALENCIANES CENTRE-MERIDIONALS

El coneixement de la transcendència de l'emigració mallorquina —balear— al Regne de València en el segle XVII ha estat unida des de la primeria a la percepció d'uns quants elements etnològics diferencials, l'origen dels quals s'explicava precisament per aquest desplaçament humà. Els particularismes que cridaven l'atenció eren sobretot de caràcter dialectal, com podem comprovar en aquesta referència primerenca documentada en l'apartat dedicat a Tàrbena del *Diccionario* de Pascual Madoz (1845): «Expulsados los moriscos en 1610, fue poblada por mallorquines, como lo convence su idioma particular, que aún conservan algo modificado».

De fet, els estudis filològics més recents paren esment en la pervivència de diversos trets dialectals d'origen mallorquí —que no sempre han de coincidir arreu—, presents a les poblacions d'origen majoritàriament o parcial mallorquí, i que els professors Vicent Beltran i Teresa Herrero (2011) definiren com a «parlars mallorquinitzants», el més singular dels quals seria el tarbener o «parlar de sa», caracteritzat pel manteniment de l'article salat i un enfilall

d'altres particularismes. Més recentment (2017), els professors Vicent Beltran i Carles Segura han encunyat el terme valencià mallorquí, a fi d'anomenar el que consideren modalitat dialectal diferenciada dins del valencià meridional, que els esmentats professors han inclòs dins la seva obra *Els parlars valencians*.

Hi ha altres elements d'origen mallorquí que han romàs fins a l'actualitat: per començar, l'onomàstica, tot l'esplet de cognoms d'origen mallorquí, en part coincidents amb els dels cristians vells valencians, i en part d'origen indiscutiblement mallorquí, si més no en aqueixes comarques. És el cas, només per citar-ne alguns, de Benimeli, Capó, Femenia, Fluixà, Gaià, Llodrà, Mengual, Molines, Monjo, Ordines o Tecles. Així mateix, cal fer referència també a la memòria, viva en algunes poblacions, de l'origen mallorquí —cosa que ja hem esmentat en la introducció— i, de més a més, a tot un conjunt d'elements de la cultura popular, que van des de la rondallística, el món llegendari, les tradicions i la fraseologia fins a les devocions i la gastronomia, en què la petjada més evident és l'elaboració de la sobrassada, conservada sobretot a Tàrbena i, en menor manera, als pobles veïns.

ACCIONS PER A LA PROMOCIÓ DEL LLEGAT CULTURAL DEL REPOBLAMENT

Els darrers cinquanta anys s'ha viscut un reviscolament de la memòria dels lligams històrics que hi ha entre el sud valencià i les Illes Balears. Els treballs del professor Josep Costa (1977) contribuïren a mostrar la veritable dimensió de la contribució balear en el repoblament valencià després de l'expulsió dels moriscos, que havia estat entesa anteriorment com un fet anecdòtic de caràcter local. Continuaren en aquesta línia l'equip format pels autors d'aquestes planes, a través de diverses publicacions, com *Per poblar lo Regne de València... L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII* (2002), dels dos primers, seguit per un nombre considerable de monografies, obra de tots tres. En aquests treballs es destaca la importància del component balear en diverses comarques valencianes com la Marina, la Safor o el

Comtat, i en menor grau, en altres més, com la Ribera, la Vall d'Albaida, la Costera, el Camp de Túria, la Foia de Bunyol o la Canal de Navarrés. Paral·lelament als estudis historiogràfics ha sorgit l'interès per l'herència cultural de les migracions balears siscenistes, especialment visible en el camp de l'onomàstica i, com hem vist, en la dialectologia.

La investigació, sens dubte, ha tengut una part d'influència en el canviament de la percepció popular de la repoblació cap a una millor consideració. Cal tenir en compte que la visió expressada pel folklore era més aïna negativa. Anava unida a llegendes difamatòries sobre l'origen de determinats pobles, com la barata per porcs, o a certs apel·latius jocosos —i despectius— aplicats als habitants d'alguns pobles, com ara, garruts, boçals, baratats o el mateix gentilici mallorquí. Si per tradició oral la memòria de l'origen mallorquí s'havia reduït a unes escasses poblacions —Tàrbena, Fageca, Famorca, l'Orxa, la Vall de Gallinera, Pedreguer—, en gran manera s'ha donat, sobretot a la Marina Alta, una assumpció de l'ascendència insular com una part de la personalitat col·lectiva. Es pot observar aquesta recuperació de la memòria històrica de la repoblació en una sèrie d'accions que tenen l'objectiu de fomentar les relacions entre el País Valencià i les Illes Balears, a través d'agermanaments entre pobles valencians i mallorquins o amb la creació d'entitats per a la col·laboració o la investigació. Així mateix s'ha reivindicat el llegat cultural insular, pel que fa a la llengua, amb iniciatives com Sa Festa des Parlar de Sa.

ELS AGERMANAMENTS

És apassionant resseguir el moviment dels agermanaments a la Marina, perquè han partit del component sempre emotiu dels vincles històrics directes, que poden entendre's metafòricament com el retrobament d'una parentela llunyana. No debades l'agermanament pioner, el de Tàrbena i Santa Margalida (1997), nasqué arran d'uns estudis genealògics que empenyeren la visita d'uns tarbeners a Santa Margalida, on trobaren la resposta favorable de l'Ajuntament. Posteriorment, i fruit de la investigació del repoblament, aquesta mateixa població mallorquina s'agermanà

amb Xaló (1998) i amb la Vall d'Ebo (2011). Dins aquesta mateixa línia es va dur avant l'agermanament entre el Verger i Sineu (2007) i Llíber i Lluçmajor (2006). Aquest procés ha tengut una certa continuïtat, per exemple, amb l'agermanament entre Pedreguer i Petra (2013) o la Vall de Gallinera i Puigpunyent (2022) i en altres projectes que estan encara en camí.

Amb els agermanaments es feren possible sens dubte els contactes directes entre valencians i mallorquins. I no només s'han produït a través de les visites de les delegacions en representació dels municipis, amb el seu component protocol·lari obligat, sinó a través d'activitats de participació conjunta. Destaquem les porcejades o matances, que amb un pregon component ètnic i festiu pogueren dur-se a terme a Tàrbena i a Santa Margalida. Són veritablement interessants les trobades juvenils, com les organitzades a Tàrbena per l'associació margalidana Turó del Drac, o els intercanvis fomentats en àmbit acadèmic entre Xaló i Santa Margalida, adreçats als alumnes de 2n d'ESO. Tengueren ressò els festivals de música juvenil que organitzaren alternativament les regidories de Cultura de Xaló i Santa Margalida amb els noms d'Aixarock i Vilarock, amb la participació de grups musicals valencians i mallorquins, entre les quals hi havia, és clar, les formacions locals Skalissai, Aspenat i Es Reboster. Des de llavors ha esdevingut un fet habitual la presència d'agrupacions musicals valencianes en les festes mallorquines, com les bandes de música de Tàrbena i la Vall d'Ebo a les Festes de la Beata de Santa Margalida, o la colla de dolçainers de Pedreguer a les de Petra. I han sonat també els xirimiers mallorquins en les festes valencianes. Així mateix, s'han tornat les visites dels grups de danses locals, com el de Pedreguer i el grup Puig de Bonany de Petra. Destaquem sobretot la colla de dimonis Hiachat de Santa Margalida per la seva àmplia presència en les festes de la Marina amb els seus correfocs, com ara dins les Trobades d'Escoles en València (Benidoleig, Beniarbeig, Pedreguer, Xaló...).

Els agermanaments visqueren una època de gran empenya sobretot amb la creació d'associacions dedicades al seu foment, al marge de la gestió insti-

tucional, com Tarbeners de Mallorca, a Tàrbena (2005), i Margalidans Agermanats, a Santa Margalida (2006). Actualment viuen una etapa de menys efervescència: el repte és ara trobar fórmules de major sostenibilitat que permeten que no s'apagui el preciós caliu de la germanor. Perquè la part positiva d'aquesta experiència ha estat sens dubte la possibilitat de compartir vivències a través del sistema d'allotjament en cases particulars i activitats compartides. El contacte colze a colze ha permès donar una dimensió alamon més personal i autèntica als agermanaments i ha fet quallar en molts casos veritables relacions d'amistat.

LES JORNADES D'ESTUDI DE LA REPOBLACIÓ MALLORQUINA

En el vessant acadèmic, en el si de l'agermanament entre Tàrbena, Xaló i Santa Margalida nasqué la comissió que organitzà les 1es Jornades de la Repoblació Mallorquina al Sud València (Tàrbena, 2007, coincidint amb la celebració del desè aniversari de l'agermanament). Tingueren una continuïtat en unes 2es Jornades (Xaló, 2012) i en unes 3es Jornades (Vall de Gallinera, 2022). Aquests actes suposaren un punt d'encontre per a investigadors valencians i mallorquins per a donar a conèixer i compartir temes relacionats amb els lligams entre les Illes i el País Valencià, en els vessants de la història, la dialectologia i la cultura popular. No debades, un dels actes d'aquestes 1es Jornades va ser la presentació del Centre d'Estudis de la Repoblació Mallorquina (CERM) acabat de crear, amb el mateix objectiu pel que fa a l'impuls de la investigació i de la difusió cultural de les Jornades.

LA REIVINDICACIÓ DEL PARLAR DE SA

Una de les manifestacions culturals més evidents de l'herència del repoblament siscentista amb famílies balears és el parlar local tarbener, conegut popularment com a parlar de sa. La mateixa denominació ja indica una visió jocosa del parlar, possiblement nascuda en els no usuaris, encara que assumida pels tarbeners. Retreu una característica especialment cridanera: «parlar amb la sa», çò és, fer servir l'article *sa*



Membres (2011) de l'associació Margalidans Agermanats, dedicada a promoure les activitats d'agermanament de Santa Margalida amb els municipis valencians d'origen mallorquí de Tàrbena, la Vall d'Ebo i Xaló (Foto: col·lecció privada)

(paral·lelament al verb *salar* i a l'apel·latiu *salat*, aplicats a les modalitats catalanes, en aquest cas, amb connotacions marineres). A pesar de la càrrega negativa, els particularismes locals es pogueren mantenir en el temps, afavorits per unes condicions físiques del territori que permetien la preservació d'un ecosistema lingüístic particular i d'un cert sentiment d'identitat lingüística per part dels parlants. Una tàctica important per a la supervivència dialectal va ser també la tendència al camuflatge lingüístic dels usuaris. Els parlants de sa *eren* capaços d'integrar la seva modalitat local en un sistema de registres que s'adequava als diversos contextos i interlocutors. Es relegaven els particularismes a la intercomunicació entre usuaris, en contextos informals; amb unes característiques semblants, poc dalt o baix, a un argot entre conciutadans.

El procés de reivindicació de la llengua pròpia que vengué amb la transició democràtica espanyola es manifestà en el context *tarbener* amb la reivindicació de la modalitat local, amb accions de superació de les connotacions negatives i de la tendència al replegament. Podríem prendre com a fita

simbòlica d'aquest procés l'aparició per escrit del nom en *tarbener*, amb una ortografia acurada, del bar Sa Cova d'en Nardo per part de la Comissió de Festes de 1978. És una mostra de la sensibilitat de la joventut d'aleshores, transgressors per la defensa no només de la llengua —fent servir per primera volta el valencià per escrit en el programa de festes o en la revista local *Coses de Tots*— sinó del *tarbener*, que es mostrava en públic despullat de connotacions negatives. A partir de llavors ha estat habitual l'ús del *tarbener* en escrits d'àmbit local, com ara intervencions en el programa de festes, cartells, retolació de propietats privades i de negocis, retolació de topònims, panells i fullets d'informació turística... Fins i tot s'ha fet servir en el llibret d'una composició musical: «Es castell de Benigebell» (David Pont, 2019).

Passats els anys, els efectes de la globalització es mostren més sensibles quant al manteniment de les llengües minoritàries —i minoritzades—, i dins les llengües, de les modalitats dialectals patrimonials, sobretot les més marcades o minoritàries. En el context del *tarbener*, si bé la modalitat encara es detecta

en totes les generacions, mostra signes d'una reculada alarmant. El context sociolingüístic actual no afavoreix entre els més joves l'expansió no només de la modalitat dialectal local, sinó de la mateixa llengua. Convidem els investigadors a dur a terme un estudi sociolingüístic que permeti analitzar els usos lingüístics amb les noves coordenades que condicionen aquesta comunitat de parla, com la dissolució de la mateixa comunitat per l'emigració, l'augment de la immigració o del component exogen dels cònjuges dels matrimonis.

Per contribuir al prestigi de la modalitat local patrimonial, darrerament s'han dut a terme accions sobretot en el marc de l'escola. La finalitat era integrar el parlar de sa en la programació de valencià de l'aula, com s'expressà en l'acord plenari de l'Ajuntament de Tàrbena de 4 d'abril de 2017. Dins la mateixa línia, des del CERM, com a entitat per a la divulgació i l'activisme cultural, s'han anat confegint diversos materials per a ús escolar, que en ocasions s'han pogut materialitzar en forma de llibre en comptar amb el suport de diverses institucions, com el conte *Sa Caseta de sa Tramuntana* (Joan L. Monjo, 2015), que forma part de la col·lecció «Aladroc» de l'Institut Alacantí de Cultura Juan Gil-Albert, i sobretot *Jo també parla de sa* (Joan L. Monjo, 2020), manual escolar que ha editat l'Acadèmia Valenciana de la Llengua. És clar que l'escola no és l'únic puntal amb què s'ha de suportar una llengua —o modalitat— per a subsistir; tanmateix, mala cosa seria si no hi poguéu comptar.

Altres propostes destacades del CERM són Sa Festa des Parlar de Sa, que començà el 2016 amb el suport de l'Ajuntament i l'escola de Tàrbena. L'eix vertebrador d'aquesta mampresa és un concurs literari de narrativa en la modalitat tarbenera que s'adreça a totes les edats, encara que té una repercussió molt important en l'àmbit escolar. La redacció de textos en tarbener aspira a ser un motiu de reflexió sobre l'ús de la llengua amb l'objectiu de potenciar formes lingüístiques patrimonials interessants i redreçar l'autoestima dels parlants d'aquesta modalitat. Sa Festa esdevé la cita en què es donen els premis literaris als guanyadors del concurs lite-

rari, en un acte en què hi ha diversos components com la llengua, la música i la reivindicació cultural. Des de l'inici ha tengut una voluntat de projecció del parlar tarbener entès com un bé d'interès cultural més enllà de l'àmbit local. Entre les seues metes hi ha esdevenir un espai de trobada per als diferents endrets en què es fa servir el salat. Aquest objectiu s'ha començat a aconseguir tímidament amb la participació d'entitats com la Institució Pública Antoni Maria Alcover i el Centre d'Estudis Tossencs. Amb tot, encara que ha comptat amb el suport de diverses institucions i entitats, com l'Institut Ramon Muntaner, l'Acadèmia Valenciana de la Llengua o l'IAE Juan Gil-Albert i ha pogut assolir una certa trajectòria, Sa Festa té encara el repte d'esdevenir un referent local, amb el suport actiu de tots els sectors de la societat local. Es tracta d'una proposta cultural ambiciosa, dins un context rural, que s'haurà de saber obrir a la incorporació de noves propostes per a poder tenir continuïtat.

Hem vist que contemporàniament s'han detectat encara certes inquietuds i sensibilitats positives devers l'herència de la memòria del repoblament —considerada patrimoni— que s'han posat de manifest en diverses propostes o accions. Considerem com a positives totes les iniciatives que contribueixin al nostre enriquiment cultural com a poble i ens motivin a recuperar els lligams que històricament vinculen les Illes Balears i el País Valencià, sobretot en aquells endrets on es va dirigir l'emigració siscentista.

BIBLIOGRAFIA

- Alcover, A.M. (1918-1919): «Dietari de l'eixida p'el Reyne de València i Catalunya Occidental». *Bollett del Dictionari de la Llengua Catalana*, 172-176.
- Beltran, V. i Herrero, T. (2011). *El parlar de la Marina*, 3 vols. Alacant: MACMA-IECMA.
- Beltran, V. i Segura, C. (2017). *Els parlars valencians*. València: Publicacions de la Universitat de València.
- Colomina, J. (1986). «Mallorquinismes a Tàrbena i a la Marina Alta». *Actes del 7è Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Abadia de Montserrat, 659-678.

- Costa, J. (1977-1978). «La repoblació mallorquina en la Marina alta i el seu entorn en el segle XVII», *Trabajos de Geografía*, 34, Mallorca: Universitat de les Illes Balears, 87-91.
- Juan, J. (2008). «Gobierno del reino de Mallorca». Martínez, J. i Visceglia, M.-A. (dirs.), *La monarquía de Felipe III: los reinos*. Vol IV. (pp. 332-389), Madrid
- Lloret, P. (2003). «Los intentos repobladores del señor de Olocau después de la expulsión de los moriscos». *Estudios. Revista de Historia Moderna*, 29, p. 345-365.
- Mas, A i Monjo, J. LL. (2002). *Per poblar lo regne de València, L'emigració mallorquina al País Valencià en el segle XVII*, Mallorca: Govern de les Illes Balears - "Sa Nostra".
- Mas, A., Monjo, J. LL., Mas, J. (2006). *Lliber i Llucmajor. Les arrels històriques d'un agermanament*. València.
- Mas, A., Monjo, J. LL., Mas, J. (2007). «Aportacions menorquines a l'onomàstica valenciana al segle XVII». Bassa, R. M., Caselles, E., Herminia Planisi, H., XIX Jornada d'Antroponímia i Toponímia: Muro, 2006. (pp. 13-26). Palma: Universitat de les Illes Balears.
- Mas, A., Monjo, J. LL., Mas, J. (2009). *Santa Margalida i Xaló. El fonaments històrics de l'agermanament*. Santa Margalida. Santa Margalida: Ajuntament de Santa Margalida.
- Mas, A., Monjo, J. LL., Mas, J. (2012). «L'emigració eivissenca al regne de València en el segle XVII». *Eivissa*, 51, 52-62
- Mas, J. i Noguera, J. (2007). *La terra i la gent del Xaló repoblat*. València.
- Mas, J. i Bell-Lloc, J. (2022). *Els repobladors balears al Camp de Túria (1609-1650)*. La Pobla de Vallbona, pàg 122.
- Monjo, J. (coord.) (2021). *Parlar de sa: El llegat mallorquí a la Marina*. Alacant: Universitat d'Alacant: Servei de Publicacions.

WEBGRAFIA

- <https://altarbani.wixsite.com/festadesparlarsedesa> (web de la Festa del Parlar de Sa)
- <https://repoblaciomallorquina.blogspot.com/> (blog del Centre d'Estudis de Repoblació Mallorca).



Regnes de València i Múrcia amb les Illes Balears i Pitiüses, gravat per G. Zuliani. Venècia, 1775. Col·lecció privada